

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ДОБРОЧИННІСТЬ»

У статті розглядаються основні підходи до визначення поняття «добročинність». Уточнюється зміст добročинності як соціального явища. Добročинність розглядається як важлива складова соціальної політики держави, як специфічна діяльність і емоційно забарвлена дія.

Ключові слова: добročинність, добročинна дія, добročинна діяльність, добročинність як соціальне явище.

В статье рассматриваются основные подходы к определению понятия «благотворительность». Уточняется содержание благотворительности как социального явления. Благотворительность рассматривается как важная составляющая социальной политики государства, как специфическая деятельность и эмоционально окрашенное действие.

Ключевые слова: благотворительность, благотворительный акт, благотворительная деятельность, благотворительность как социальное явление.

The present article deals with the aspects of the phenomenon of charity. The peculiarities of using the word «Charity» are analyzed from the different aspects. It is said that the phenomenon of charity is considered as a part of social politics of the country, as a specific activity and an emotional act.

Key words: charity, eleemosynary act, eleemosynary activity, charity as social phenomenon.

Постановка проблеми. У житті сучасного українського суспільства після тривалої перерви позначилася тенденція відродження такого соціального феномена, як добročинність. Добročинність сьогодні займає важливе місце у формуванні «духовної» культури, ціннісних настанов й елементарних норм моралі особистості та соціуму в цілому.

Аналіз досліджень і публікацій. У сучасному соціологічному дискурсі благодійна діяльність часто пов'язується із альтруїзмом, таким принципом поведінки, коли благо інших людей стає вищим за власне. У соціології на альтруїстичній поведінці робив акцент І. Кант, коли сперечався із економістами стосовно того, який принцип необхідно покласти до основи науки про суспільство. Добročинність трактується в різних філософських традиціях досить неоднозначно, оскільки вони активно змінювалися під впливом історичної та культурної еволюції. Багато науковців віддають перевагу поясненню добročинності або через розуміння універсальності альтруїстичних мотивів людини, або через виявлення власної корисності у благодійних діях, або прихованої економічної корисності соціально відповідальної поведінки. Науковий інтерес до феномену добročинності зростає, однак цілісна картина, що відображає явище, поки що відсутня. Саме тому

науковий, у тому числі соціологічний аналіз поняття «добročинність» є вкрай актуальним.

Метою цієї статті є дослідження основних підходів до поняття «добročинність», а разом із тим й дослідження добročинної діяльності як соціального явища.

Виклад основного матеріалу. І. Кант під добročинною діяльністю розумів «підкупання про добробут громадян, яке не входить до обов'язків держави» [5, с. 348]. Дослідник звертав увагу на те, що добročинність за примусом призводить до патерналізму держави відносно людини. Г. Спенсер уважав, що благодійна діяльність – «це певні дії, що завдають утіху іншому та не розраховані на отримання винагороди» [8, с. 42]. Дослідник, розділяючи ідеї І. Канта, говорив про вади «примусової добročинності», під якою розумів державний примусовий перерозподіл соціальних благ. Однак був прибічником благодійної діяльності, як приватної справи, мета якої полягає у «пом'якшенні, оскільки це сумісно з іншими цілями, несправедливості природи» [8, с. 45]. Іншу точку зору поділяв Т. Веблен, вважаючи добročинність – «наслідком соціальних нерівностей, що являє собою «посвідчення» репутації добročинців» [3, с. 147].

Т. Мальтус визначав добročинність як «бесплідну, безкорисну спробу вирішення проблеми бідності»

[7, с. 155]. Він говорив про те, що будь-які спроби викоринити бідність шляхом надання державних субсидій чи приватної добродійної діяльності можуть привести до необмеженого росту населення, що його стримує необхідність кожного самостійно опікуватися собою. Т. Мальтус зазначав, що заможні не повинні допомагати бідним людям шляхом використання своєї приватної власності, оскільки вона необхідна задля росту виробництва товарів та покращання власного стану.

М. Вебер у цілому схвалював добродійну діяльність, оскільки вона ставала певним свідченням багатства, а разом з тим й професійного росту людини. Звертаючись до аналізу добродійної діяльності, він дійшов висновку про те, що «обсяг добродійності здебільшого залежить від потреб нужденних, ніж від добробуту тих, хто жертвує» [2].

Деякі дослідники добродійність інтерпретують як діяльність, за допомогою якої приватні ресурси добровільно й безкоштовно розподіляються їх власниками з метою допомогти людям, які того потребують, вирішення суспільних проблем, а також удосконалення умов суспільного життя. Під людьми, які потребують допомоги, розуміються не тільки бідні, сироти, інваліди тощо, але й ті, хто відчуває нестаток додаткових засобів для реалізації своїх інтересів (наприклад, професійних) [11, с. 111–112].

«Добродійність являє собою важливу діяльність, що спрямована на надання допомоги нужденним, це – добровільний та безкорисливий перерозподіл коштів, майна чи послуг...» – саме так визначає добродійність російський соціолог О. Костіна [6, с. 7]. Під добродійністю розуміють добровільний внесок до створення суспільних благ із боку окремих індивідумів чи комерційних організацій. Благодійна діяльність уявляється і як «специфічна форма соціальної підтримки, що базується на безкорисливому та безоплатному наданні матеріальної допомоги нужденним» [4, с. 692].

Досліджуючи особливості явища добродійності, Е. Фомін та О. Чикадзе визначають його як «недержавну добродійну безкорисливу діяльність у соціальній сфері, що спрямована на підтримку окремих осіб чи організацій, у яких за певних причин не має ресурсів для повноцінного функціонування» [9, с. 23].

Д. Акімов, спираючись на науковий доробок російського дослідника М. Гундаріна, під добродійністю розуміє «добродійну діяльність громадян та юридичних осіб з метою безкорисливої (безоплатної чи на пільгових умовах) передачі громадянам або юридичним особам майна, у тому числі й коштів, безкорисливого виконання робіт, надання послуг чи іншого виду підтримки» [1, с. 87].

Ю. Чернецький та О. Моросовський визначили добродійність як «приватну, недержавну діяльність, що реалізується в соціальній сфері. Вона являє собою певну ланку одного з найбільших соціальних інститутів сучасного суспільства – інституту

соціальної, політичної та правової діяльності» [10, с. 57].

Під час добродійної діяльності реалізується особистий, інтимний акт, що має етичне навантаження і стає проявом моральної зрілості людини. Займаючись добродійністю, людина несе особисту відповідальність за сам акт допомоги, за одержувача цієї допомоги, а також і за відносини між ними.

Як така, що спрямована на загальне благо, добродійність являє собою діяльність, мета якої виходить за межі інтересів родини й безпосередніх друзів; яка не розпочинається з метою одержання прибутку або за адміністративним наказом.

Поряд із добродійністю існують такі соціальні явища, як милостиня, філантропія, меценатство, спонсорство та волонтерство, що досить щільно перетинаються із благодійною діяльністю, але все-таки мають чіткі відмінності.

Трактовка добродійної діяльності змінювалась у суспільстві разом із зміною та розвитком самої добродійності. Протягом історичного розвитку благодійна діяльність набула полісемантизму власних контурів, що включає до себе широкий спектр значень, починаючи з простого подання милостині й до системи різних державних і суспільних організацій та законів, прийнятих державою. Суспільний розвиток привносило свої корективи до змісту і трактовки поняття «добродійна діяльність», воно змінювалось історично, також змінювались масштаби і форми благодійної практики. Зміна – явище об'єктивне, вона відбиває певний історичний етап і зміну парадигми, що незмінно приводить до появи нової моделі. Однак незмінним залишалось розуміння того, що часом негаразди й нещастя спіткають людину і не кожний може здолати їх самостійно, не кожному вчасно надано державою допомогу. Зважаючи на це, необхідна наявність добродійного сприяння з боку тих, хто здатний добровільно надавати допомогу [6, с. 13].

Добродійність повинна сприйматися ширше, ніж власне допомога знедоленим, сиротам та нужденним. Більш того, зведення цього явища лише до допомоги, на думку російських дослідників Е. Фоміна, О. Чикадзе, Ю. Зелікової, В. Гордіна, може мати досить негативні наслідки. Такий підхід обмежує добродійність відносинами «дати – отримати» та сприяє консервації старого уявлення про людину як про підданого держави, від якого мало що залежить. Аби протидіяти негативним ефектам такої однобічної трактовки добродійності, деякі науковці порушують питання про взаємну відповідальність усіх учасників добродійного процесу. Добродійність можна вважати одним із важливих інструментів розбудови громадянського суспільства, основним суб'єктом якого виступає соціально відповідальна, дієздатна в громадянському сенсі людина [9].

Дослідження основних підходів до визначення поняття «добродійність» дозволило виокремити дещо спільне для зазначених дефініцій, а саме

ототожнювання доброчинності зі специфічним видом діяльності, що має власні специфічні характеристики. Вважаємо за доцільне уточнити визначення доброчинності й наголосити на тому, що під доброчинністю можна розуміти як діяльність, так і власне дію (можливо й одноразову). Адже дія, що здійснюється добровільно і безкорисливо, має несистематичний і неорганізований характер, та виражається у наданні будь-яких видів допомоги, має велику соціальну значимість та може вважатися доброчинністю, оскільки набуває специфічних характеристик доброчинної діяльності.

Висновки. Отже, поняття «доброчинність» має багато значень. Їх порівняльний аналіз дає можливість запропонувати авторську дефініцію. Отже, під доброчинністю слід розуміти емоційно забарвлену дію або діяльність, яка спрямована на творення, що здійснюється добровільно та безкорисливо особами чи організаціями та виражається у наданні матеріальної, фінансової, інтелектуальної

та інших видів допомоги нужденним. Наявність доброчинності припускає не лише виникнення потреби у наданні допомоги, але й можливості (матеріальної, соціальної, фізичної або іншої) реалізувати доброчинну дію. Доброчинність підтримує тих людей, які за певних причин не мають можливості себе утримувати, та такі сфери життя суспільства, як культура, наука, освіта, охорона здоров'я – й являє собою соціальне явище.

Слід відрізнити доброчинність від споріднених з нею явищ – милостині, спонсорства, волонтерства, меценатства та філантропії. Вони, хоча й перетинаються, мають досить чіткі відмінності. Доброчинність утворюється на основі соціальних зв'язків, взаємодії та відношення індивідів, соціальних груп та інших спільнот з метою реалізації тих чи інших життєво важливих потреб. Процес відродження доброчинності – це реакція суспільства на соціально-економічну ситуацію, що склалася в сучасному українському соціумі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акімов Д. І. Соціальний маркетинг [Текст] / Д. І. Акімов. – К. : Наук. думка, 2008. – 144 с.
2. Вебер М. Избранные произведения [Текст] / М. Вебер. – М. : Прогресс, 1990. – 805 с.
3. Веблен Т. Теория праздного класса [Текст] / Т. Веблен. – М. : Прогресс, 1981. – 367 с.
4. Гончарова А. Н. Социальная работа и благотворительная деятельность [Текст] / А. Н. Гончарова // Благотворительность в России. Социальные и исторические исследования. – СПб., 2001. – С. 690–698.
5. Кант И. Критика чистого разума [Текст] / И. Кант. – М., «Мысль», 1994. – Т. 3. – 455 с.
6. Костина Е. Ю. Благотворительность в российском обществе как социальный институт и вид социальной деятельности : на материалах Приморского края : дис... канд. соц. наук / Е. Ю. Костина. – Владивосток, 2005. – 221 с.
7. Мальтус Т. Опыт закона о народонаселении [Текст] / Т. Мальтус. – М. : Издание К. Т. Солдатенкова, 1895. – Вып. 3. – 318 с.
8. Спенсер Г. Синтетическая философия [Текст] / Г. Спенсер. – К. : Ника-центр, 1997. – 512 с.
9. Фомин Э. А. Благотворительность как социокультурный феномен в России [Текст] / Э. А. Фомин, Е. З. Чикадзе. – СПб. : Изд-во Чернышева, 1999. – 112 с.
10. Чернецкий Ю. А., Моросовский А. Н. Благотворительность как социальный институт современного общества организаций [Текст] / Ю. А. Чернецкий, А. Н. Моросовский // Харьковские социологические чтения. Доклады и сообщения участников. – Х. : ООО «КиПи-Принт», 1995. – С. 57–58.
11. Шекова Е. Л. Особенности маркетинга благотворительных организаций [Текст] / Е. Л. Шекова // Маркетинг в России и за рубежом. – 2006. – № 4. – С. 110–115.

Рецензенти: Васильев Я. В., д.психол.н., професор;
Мінц М. О., к. і. н., доцент.

© Стрельникова О. О., 2011

Дата надходження статті до редколегії 26.09.2011 р.